

*Makropaedia.**A könyv kortárs olvasata*

Debrecen, Debreceni Református Kollégium

Múzeuma és Nagykönyvtára,

2024. április 19.–november 10.

A DRKM és a MODEM közös kiállítása.

Kurátorok: KINCSES GERGŐ, ZACHAR VERONIKA.

Zalatnay Klára
Lujza

LENCSEVÁLTÁSOK GUTENBERG GALAXISÁBAN. A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM MÚZEUMÁNAK MAKROPÆDIA KIÁLLÍTÁSÁRÓL

A tudásalapú társadalom egyik legfontosabb gócpontja a bibliotéka; a múlt ismeretanyagainak tartálya, mely a jövőben megvalósuló innovációk bölcsője egyben. Bizonyos értelemben a kultúra apróbb születésekből és elhalálozásokból összeálló, dinamikus alakulásának szimbóluma – annak ellenére, hogy nagyon is állandó, statikus objektumok jelentik lényegét: a könyvek. Ez a kettős, ugyanakkor egyáltalán nem ellentétes érzület vonja be a Kincses Gergő és Zachar Veronika által kurált kiállítás koncepcuális és fizikai terét.¹ A fiatal kurátorok számára kiírt keretadó pályázat nyertes dossziéja a Gutenberg-galaxis hagyományának és jelenének interpretációjaként von ívet az analóg és digitális tudáshordozók formái közé. Ennek lenyomata alcíme: *a könyv kortárs olvasata*.

A tárlat három szakasza közül az első *Az információ szimbóluma* nevet viseli. Az elsötétített térbe lépve, Pamuki-Balogh Viktória *Bábeli könyvtár* című munkájával találkozáva azonnal tükörbe kénytelen nézni a látogató. Az – egyébként a kiállítás által ihletett, a megnyitó előtti napokban elkészített – alkotás a delphoi Apollonion Γνώθι σαυτόν² feliratát juttatja a szemlélő eszébe. A tükörré vetített Borges-idézet az ember önmagával való szembetalálkozásának aktusát és a könyv tárgyyszerű aspektusát vonja össze. „Az emberi faj – az egyetlen – kihalófélben van, és a Könyvtár fennmarad: kivilágítva, magányosan, végtelenül, tökéletes mozdulatlanságában, értékes köteteivel, haszontalanul,

1 <https://modemart.hu/kiallitas/makropaedia/>

2 = ismerd meg önmagad

ronthatatlanul titkosan.” A művész másik, *Monolit* című munkája, a Nagykönyvtár gyűjteményének tizennégy egymásra polcolt kötete még egyet csavar az információ-hordozó képzetén. A bábeli könyvtár szóösszetétel új jelentést kap a két alkotás szintetizálásakor: az elsőként ismertetett munka a bábeli zűrzavart, a káoszt domborítja ki – ez a Bábel tornyának lerombolása utáni állapot. A *Monolit* e zavar magyarázatát az előzmények ábrázolásán keresztül adja meg. A könyvtorony az ég felé törekvő materializálódása: míg az ószövegségi Bábelben egy emberi gőgből épített város, itt a könyvekben megtestesült tudásfelhalmozás szimbolizálja a hübriszt.

Pataki Tibor *Hommage à Gutenberg* névre keresztelt videója a bejáratától jobbra, a terem végében kap helyet. Két könyv folytatólagos egymásba módosulását jeleníti meg, testszerű, nyers hullámmzáson keresztül, egyetlen, szinte lélegző entitásként. Bár tekinthető a Gutenberg-galaxis requiemére koreografált táncnak, a többi tárgy viszonylatában sokkal inkább illusztrálja a bevezetőben érintett kulturális dinamikát, mint az analóg éra végét. Szintén a fizikai való felől közelít Asztalos Zsolt *Az én történetem – az én verzióm* munkája, mely félbevágott könyveket sorakoztat fel. Az egyenes és statikus vágások egészen sajátosan hatnak az egyébként szakrális atmoszférában, demisztifikálják a kiemelt szerephez kerülő darabokat. Mindeközben a számtalan összeillesztésre irányuló lehetőségre ugyancsak felhívják a figyelmet, érzékeltetve, hogy bár zárt egységekként tekintünk rájuk, a könyvek tartalma nagyon változékony módokon értelmezhető. Az első részt záró Atlasz Gerhes Gábor munkája, a fotós életművének egészét rendezti tizenkét (plusz egy) fejezetbe. A kötetek által szegélyezett falak közt ez az egyedüli pont, ahol úgy találkozunk egy könyvvel, hogy az önmagában álló kiállítási tárgyként, módosítás vagy rá reflektáló másik elem nélkül jelenik meg.

A kiállítás második szekciója a *Tanításmódszertan* címet viseli, medrét Illés Andor *Erazmus Libra* című fényinstallációja jelöli ki, mely a Nagykönyvtár oszlopaira szerelt ledek segítségével vonja be azokat változó színű és intenzitású, hullámmzó fénnel. A transzcendens vibrálás részben ennek az alkotásnak köszönhető. A digitális vezérlésű fények nemcsak háttérteret festenek a többi tárgynak, változásaik egyfajta esetlegessége arra készíti a rájuk tévedő szemeket, hogy önmagukban is megfigyeljék azokat.

A középső egység sajátja, hogy teljesen organikus módon keverednek benne az akár több száz éves múlttal rendelkező és a kortárs tárgyak. A kiállítás többségében jelenleg élő és alkotó művészek által készített darabjai a Kollégium szertáraiból származó, valaha használatban lévő tárgyakkal egyetemben jelennek meg. Ez a keveredés teszi valóban egyedülállóvá – a történeti távlatban gondolkodás kézzelfoghatóvá válik a tanintézmény falai közt, a nem is olyan régen még oktatási segédeszközökként használt, ma műtárgyként értelmezett eszközök által. Az első vitrinben egy késő 19. századi tellúrium társaságában kora 19. századi, világgömböt ábrázoló rézkarc nyomólemezt és 18. századi, kézifestésű térképgyűjteményt találunk. Az aneroid barométer „zivatar – sok eső vagy szél – változó – szép idő – állandóan szép”, Kincses Gergő által egy vezetés során szabadversnek nevezett skálája a jövőre vonatkozó lehetséges kimeneteket összegzi. A kiállításra jellemző lencseváltásokat legszebben tükröző példákat a második vitrinben találjuk. Richter Sára *Bizonyosság* című, frissen szedett falevelekből és virá-

gokból készített világtérképe Pataki Tibor videóját idézi nagyobb időtávú verzióban. A szerves anyagok természetes folyamatok során történő alakulásai, bomlásai azonfelül, hogy minden velük való találkozás alkalmával mást mutatnak, a térkép elrendezés miatt az ember és az általa létrehozott civilizáció jövőjére is utalnak finoman. Tulajdonképpen a kultúra változásának természetadta eszközök általi megjelenítése. Richter alkotásával karöltve Elisabeth Blackwell 1757-es herbáriumának egy lapja látható, mely a digitalis – magyar nevén a gyűszűvirág – egy példányát ábrázolja, illetve két olyan növénygyűjtemény, amelyekbe valódi virágokat préseltek. Ezek egyike egy az 1950-es években a Kollégiumban tanult diák gyűjtése a Nagyerdőből. Itt kiemelendő a kurátori munka egy alapvető sajátossága: az az igényesség, amellyel az egyes alkotásoknak megágyazó referenciákat összeválogatják, és az a diszkréció, amellyel ezeket találják. A Református Kollégium valahai diákjaihoz és tanáraihoz kötődő, természetes érzéssel elhelyezett tárgyak és áthallások olyan értő jelentéket feltételeznek, amely nemcsak az főtémára, hanem annak minden toldalékára, visszhangjára kiterjed. Legyen szó a térről, a tárgyak származási helyéről, a nekik otthont adó gyűjteményekről vagy ezek bármelyikének történetéről.

A szekció harmadik vitrinjénél jól megfigyelhető az említett visszafogott szövevényesség. Pamuki-Balogh Viktória *Tudások* című sorozatának egyik klasszikus, fekete iskolatábláról készített fotója adja meg a felütést. A tábla – bár tisztára van törölve – magán viseli a ráírt és rárajzolt formák kréták hagyta hegeit. A következő oszlopközben Pólya Zsombor *Kiradírozott Robert Rauschenberg* című kvázi tettdokumentációja veszi át tőle a szót, mely egy Rauschenberg-ről szóló dolgozat megírásának és kiradírozásának jegyeit hordozó papírlap fotója – ez a tett helyszínén, a Magyar Képzőművészeti Egyetemen készült, beadás előtt. Első pillantásra Rauschenberg Willem de Kooning rajzának kiradírozásával létrehozott alkotását juttattja eszünkbe, de Pamuki-Balogh táblafotójához szintén kapcsolódik. Míg az előbbi a tudás véletlenszerűen megmaradt lenyomatait dokumentálja, az utóbbi szándékoltnan tünteti el azokat. A nyomhagyás-konceptió szerint Richter Sára *Ítélet* című tárgysorozata zárja az összehangzó szólamokat. A vászonra hímzett, illetve dróttal felvitt iskolai szöveges értékeléseink szavait idéző „jeles”, „példás”, „hanyag”, „elégséges” és ezekhez hasonló terminusok mellett ujjlenyomatok vehetők ki, helyenként a drót rozsdája által átvérezve a textilt. Ezek a művész saját fejlődéséről, teljesítményéről, az általa elvégzett munkáról adott számvetései.

Hogy az említett diszkrét kurátori akaratlagosság példája vagy a véletlen műve-e az előbbieket egy olyan vitrinhez történő közel helyezése, mely az úrvacsora tárgyait és gyakorlatát szólítja meg, nem világos, az áthallások mégis tisztán csengenek. A 18. századi, hajdúszováti úrvacsorai boroskehely és az ugyanebben a században, Marjalaki János debreceni műhelyében készített kenyérosztó tányér mellett kap helyet Hatvani István *Az Űri szent vatsorára megtanító könyvetske* című 1760-as munkája. Ezek közvetlen közelében Hegyvári Bernadett üvegtárgyai helyezkednek el, melyek ugyan nem úrvacsorai jegyek szolgáltatására készültek, de azok formavilágát tükrözik. A számvetés, értékelés, önértékelés tárgyasított és absztrahált, Richter munkáiban erősen érezhető jelenléte már csak a helyszín miatt is átkötésként érződik az úrvacsorára utaló tárgyakat

szemlélve. Az úrvacsora és az önreflexió közti átkötés a következő vitrinben elhelyezett *Arithmetica a vagy számvetések mestersége* című Maróthi György-kötetnél kerül vissza-kapcsolásra másik értelméhez. Mellette Hatvani István – szintén valahai kollégiumi diák és professzor – dörzselektromos gépe, illetve egy őt ábrázoló nyomdai cliché látható. Ezek a megfigyelés, szemlélődés állapotához vezetnek vissza.

Továbbhaladva, szinte következő lélegzetvételként kezdik bontogatni a tárgyak a betűformázás, írás és rajzolás manuális gyakorlatát. Szíj Kamilla nyolc-tíz éven keresztül készülő vázlatfüzeteinek egyik (jelenleg befejezetlen) darabja az aktus folyamatszerűségére irányítja figyelmünket. Ennek támasztékaként Sárvári Pál 1807-es *A' rajzolás mesterségének kezdete* című tankönyve jelenik meg. Mézes Tünde C-printjei e kettő megközelítést látszanak összehangolni; absztrakt képek és egzakt lexikonszócikkek részletei láthatók rajtuk, az elmélet és gyakorlat esetenként dichotomikus, esetenként harmonikus viszonyát leképezve. Ezek egyébként *Az élet létezésének azon formája, melyet az anyagcsere, növekedés és szaporodás jellemez* című sorozatának darabjai. A második szerkezeti egység utolsó vitrinjében a debreceni városi nyomda betűmintakönyve (egy 1885-ös tipográfiai mintakönyv) és Albrecht Dürer betűmetsző tankönyve látható 20. századi nyomdai clichék kíséretében.

A harmadik, egyben utolsó blokk címe *Mentés másként*. Mondhatni nyitótárgya Fábián Erika terjedelmes, kis emelvényről szemlélhető *As slow as possible* munkája. A már megkezdett manualitás- és gyakorláskoncepció ezen a ponton csúcsosodik ki; a kontemplációt a türelem irányából közelíti meg. A papírtekercsen húzódó, 153 sornyi monokróm pont inkább új médiumba látszik ültetni a John Cage-utalását, semmint parafrázálni. Fábián egy középkori íróasztal másának segítségével, hat hónap alatt, minden nap egy sort befejezve készítette el azt. Ezzel szemben az Alföldi Nyomda egy Monotype szedőgépének billentyűzete – a kettő nem csak a pozicionálás miatt áll párbeszédben egymással. Az alkotást motiváló gondolat mindkét esetben egy mechanikus aktuson (egy pont megrázolásán, illetve egy billentyű lenyomásán) keresztül jut vissza eredeti, absztrakt állapotába. Ez a működésmód pedig az eddig csupán indirekt emlegetett digitális rendszerek alapvetése egyben.

Az analóg és digitális közelségének megragadója Mézes Tünde *Micropædia* alkotása, mely a kiállítás ötletadója, konceptuális bázisa volt. A tizenkét, egymástól különböző távolságban, kétoldalt elhelyezett gipszöntvények egyszerre hajaznak kötetekre és – USB-bemenetszerű nyílásaikkal – számítógépekre. Rajtuk egy-egy mondat vagy kifejezés (például „Save the past for the future” és „Try me”) vezet a forma által táplált enigma felé: a külső letisztultság és az összetett, nehezen szűrhető tartalom már egészen konkrét utalás a világhálóra. Záróakkord Üveges Máté *Digitális betűöntés* című, algoritmus alapján alakuló tipográfiai munkája, mely a kuratori koncepció szövegét jeleníti meg. Ez Pataki Tibor bejárat melletti vetítésével szemben foglal helyet, az abból áradó rezgést visszhangozva. Az állandó szöveg cserélődő betűinek apró mozgásai a terem lélegzőnek ható falai és Illés Andor *Erazmus fényszlopai* közt életteli pulzálásnak hatnak.

Talán a fenti gondolatfüzerek alapján is érzékelhető, hogy a látogatónak adott értelmezési szabadság egyszerre a kiállítás erőssége és ritkán tetten érhető hiányossága.

Ez a korlátatlanság annak fényében érdekes különösen, hogy a rendezőelv a tér minden sarkát kitölti, jelenléte egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen. Mind a térhasználaton, mind pedig a tárgyak pozicionálásán érezhető az egységes narratíva, amin belül pedig kisebb társulások és képzetgyűrűk fedezhetők fel. Mivel ezek látogatók elé tárása azonban rendkívül szolidan történik – ennek bizonyítéka a bejárattól legtávolabb eső falon olvasható kurátori koncepció –, helyenként az a gyanúja támadhat a szemlélőnek, hogy olyan titok lappang a tárgyak közt, aminek megfejtéséhez nem állnak rendelkezésére az eszközök. Ez azonban nem annyira a hiányérzetet, mint inkább a kutakodásra és értelmezésre való vágyat erősíti benne.

A 2024. április 19. és november 10. közt, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában megtekinthető *Makropædia* kiállítás a MODEM és a Tiszántúli Református Egyházkerület közreműködésével jött létre. A tény, hogy egy nagyrészt kortárs alkotásokból építkező kiállítás valósult meg a 16. század óta működő intézmény falai közt, annak évszázados történetében is páratlannak számít. A református szellemiség és a metamodern jelenértelmezés közé emelt híd megállta csak a két végponthoz egyaránt kötődő alappillérek által vált biztossá: a könyv és az értelmezés révén.